

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ
1952

Ε.Υ.Δ. ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΤΟ ΠΟΡΤΡΑΙΤΟ ΠΟΥ ΔΕΝ ΓΡΑΦΤΗΚΕ

«— Κυρία Σπανούδη, θέλω να κάνω το πορτραίτο σας στη «Νέα Έστια». Έχω άρχεισει μια σειρά...»

«— Δέ βαριέσαι, παιδί μου. Τι θα πεις για μένα... Δεν είναι ακόμη καιρός. Δεν είναι...»

Τη θυμούμαι. Στις σκληρές κι' άγριες μέρες της Κατοχής, που ο Θάνατος έστεκε καθημερινή άπειλή κι' ο χειμώνας ήταν αφάνταστα βαρύς κι' η ζωή μας σερόνταν άπίθανα όδυνηρή. Τότε την πρωτογνώρισα. Όχι από κοντά. (Αυτό έγινε πολλά χρόνια αργότερα). Από ένα σκίτσο, το τόσο γνωστό σκίτσο του Πρωτοπάτη, που έπεσε στα χέρια μου ένα βράδυ του Γενάρη του 42. Είχε δημοσιευτεί σε μιά εφημερίδα, πάνω από μιά συνεργασία της για το Πάσχα στο Φανάρι. Ήταν ένα παλιό φύλλο, δέ θυμούμαι πιά πώς βρέθηκε εκείνο το κρύο βράδυ στο άδειο τραπέζι. Το διάβασα και το ξαναδιάβασα. Κι' ύστερα κύτταξα για πολλήν ώρα το σκίτσο που παρίστανε μιά κυρία μ' ένα μεγάλο καπέλλο. Μου έκανε καλό το άρθρο εκείνο για το Φανάρι, αλλά περισσότερο με ήμερεψε το νοσταλγικό βλέμμα της κυρίας με το καπέλλο. Έπειτα σταμάτησα σε μιά φράση: Την κρατώ από τότε ζεστά στην καρδιά μου σά μιά λυγικότερη νότα στο βαρύ κι' άτέλειωτο εκείνο χειμώνα: «Οί άνθρωποι όταν είναι καλοί έορτάζουν κάθε μέρα την 'Ανάσταση».

Την κυρία με το νοσταλγικό βλέμμα και το μεγάλο καπέλλο τη γνώρισα από κοντά έπειτ' από χρόνια, όταν η καταιγίδα σταμάτησε κι' οί άνθρωποι ήμέρεψαν κάπως. Ήταν πάλι ένα βράδυ του χειμώνα, ψιλόβρεχε, θυμούμαι λίγο.

— 'Η κυρία Σπανούδη;

— Ναί. Έλα μέσα. Άναψε το φώς, χρυσό μου, να σε δώ.

Κρατούσα ένα γράμμα του Ξερόπουλου. Το διάβασε σιγά, ύστερα άρχισε να με ρωτάει για χίλια δυό πράματα, για τά μαθήματά μου — δεν είχα ακόμη τελειώσει το Γυμνάσιο — για τά βιβλία που διάβαζα, για το «Μπαρμπα - Γρηγόρη», που δεν είχεν όλότελα συνέλθει απ' τη μεγάλη συμφορά που τον βρήκε το Δεκέμβρη του 44.

— Είναι καλός ό Ξερόπουλος. Και μεγάλος συγγραφέυς. Κι' άς μην τον παραδέχονται μερικοί νεώτεροι.

— Ναί, κυρία' είναι.

— Και να τον αγαπάς γιατί του άξιζει. Έμεις «οί γέροι» θέλουμε πολλήν αγάπη.

Κάτι πήγα να πώ. Δέ μ' άφησε. Άρχισε να μου μιλάει για τά παλιά κι' ύστερα γύρισε την κουβέντα — που άλλου; — στην αγαπημένη της Πόλη. Της διηγήθηκα πώς την πρωτογνώρισα. Χαμογέλασε εύχαριστημένη. Δέ θυμόταν πιά το

άρθρο της εκείνο, ούτε που είχε δημοσιευτεί. Άλλά μου έδειξε το σκίτσο, αυτό που μου είχε κάνει τόσο καλό εκείνο το βράδυ. Της είπα ότι την έλεγα «'Η κυρία με το καπέλλο». Έτσι απλά: 'Η κυρία με το καπέλλο.

— Μόνο που τώρα με βλέπεις... ξεσκούφωτη, πρόσθεσε γελώντας. Και μου πρόσφερε από ένα κουτί με γλυκίσματα που είχε δίπλα της ένα μεγάλο πολιτικό κουραμπιέ.

Πήγα πολλές φορές από τότε στο σπίτι της. Και πολλές φορές ή φωτεινή της αισιοδοξία με γέμισε πίστη κι' αγάπη για τη ζωή. Γιατί αυτή άκριβώς ήταν ή μεγάλη, ή ασύγκριτη όμορφιά της Σπανούδη: 'Η βαθύτατη αισιοδοξία της κι' ή βεβαιότητα ότι κάποτε — ήθελε να έλπιζει ότι αυτό το «κάποτε» θα έρθει πολύ γρήγορα — όλα θα τακτοποιηθούν και θα λείψει το βαρό άγχος κι' ή άμφιβολία που βασανίζει τους ανθρώπους και θα ξαναγυρίσουν οί «παλιοί καλοί καιροί...»

Κρατώ πολύτιμη παρουσία κοντά μου το άγαπητό και γεμάτο αφάνταστη καλωσύνη χαμόγελό της. Στέκει μιά άπ' τις πιό τρυφερές άναμνήσεις της Σπανούδη που διατηρώ σαν κάτι πολύ άνεκτίμητο που τίποτα, ούτε ό Χρόνος, μπορεί να το θίξει.

Θυμούμαι πολλές, πάρα πολλές στιγμές της Σπανούδη, χρήσιμες για μιά σκιαγραφία σαν κι' αυτήν έδώ που φιλοδοξεί να κρατήσει ό,τι μιά ύπεύθυνη, κι' έπομένως στεγνά λογική, άντιμετώπιση ενός Έργου ή μιάς Ζωής θα παραλείψει.

Πώς να λησμονήσω το άνεξάντλητο εκείνο χιούμορ της, που έτοιμάζε πάντα μιά άπάντηση άληθινά καυστική κι' έξυπνη; Συχνά τά «άνέκδοτά» της τ' άκουγα από τρίτους και της τά έλεγα έπειτα.

— Κυρία Σπανούδη, έμαθα ένα «νέο» σήμερα. Είναι άληθινό;

Γελούσε κι' ή ίδια. Γελούσε πολύ, γιατί έκτός από τά άληθινά ανέκδοτά της, κυκλοφορούσαν και του κόσμου τά ψεύτικα, που τά σκάρωναν μερικοί και για να τους δώσουν κύρος τά έβαζαν στο στόμα της.

Νομίζω ότι αυτή ή πλευρά είναι μιά από τις πιό άντιπροσωπευτικές της Σπανούδη. Δείχνει όλο το φινό πνεύμα της κι' όλο το άνεξάντλητο κέφι της που δεν σταματούσε ούτε κι' όταν πονούσε και ύπέφερε.

Κάθε φορά πού τὴν ἔβλεπα θυμόμουνα τὸν "Ἐλ Ρασίντ, τὸν "Αραβα ἐκεῖνο ποιητὴ πού στὶς στιγμὲς τοῦ πῶς μεγάλου πόνου τοῦ ἤξερε νὰ φιλοσοφῆ καὶ νὰ χαίρεται. Καὶ κάποτε — ἔτσι τελειώνει ὁ μῦθος πού μάθαινα ὅταν ἦμασταν μικροὶ — βρέθηκε σὲ μιὰν ἀνυδρῆ ἔρημο, ὅπου τὸν περιμένε ὁ βέβαιος θάνατος. Διπλώσε τὸ κορμί του στὴν πυρωμένη ἄμμο κι' ἄρχισε μὲ τὸ δάχτυλό του νὰ χαραῖει στίχους γιὰ τὴν ὀμορφιά τῆς ζωῆς καὶ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη εὐτυχία. Κι' ἔτσι πέθανε. Γράφοντας στὴν ἄμμο: «Ἐχω δικό μου ἕναν ὀλόκληρον οὐρανό, τὸν ἥλιο καὶ τὴν ἀτέλειωτὴ αὐτὴ ἔρημο. Μπορῶ σίγουρα ν' ἀποκοιμηθῶ εὐχαριστημένος».

Πόσο ἀνεκφράστα πολυτίμη εἶναι γιὰ τὸ σημερινὸ κουρασμένον ἄνθρωπο μιὰ τέτοια ἀντιμετώπιση τῆς ζωῆς, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο τοῦ θανάτου!

* * *

Μίλησα γιὰ τὸ χιούμορ τῆς Σπανοῦδης, "Ἄς μὸν ἐπιτραπῆ νὰ θυμηθῶ κάτι δικό της, ἰδιαίτερα χαρακτηριστικό, ὅπως τ' ἄκουσα ἀπὸ τὸ στόμα της:

"Ἐγινε πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, τότε πού μαζὺ μὲ τὸν Κώστα Σπανοῦδη, ἔβγαζαν τὴν «Πρόοδο». Κάποιοι νέος λόγιος, χωρὶς κανένα ταλέντο ἀλλὰ μὲ πολλὴ πίστη στὸν ἑαυτοῦ του καὶ στὸ ἔργο του (!), τῆς ἔστειλε ἕνα βιβλίο του μὲ μιὰ θερμὴ ἀφιέρωση καὶ μὲ τὴν παρόκληση νὰ τὸ διαβάσει καὶ νὰ τοῦ γράψει κριτικὴ. Πραγματικὰ ἡ Σπανοῦδης μ' ἐκείνη τὴν ἀπειρη ἀγάπη της γιὰ τοὺς νέους, τὸ διάβασε τὴν ἴδια μέρα κιόλας πού τὸ ἔλαβε καὶ τὸ βρῆκε κυριολεκτικὰ ἀφόρητο.

Σὲ μιὰ ἐβδομάδα ὁ νέος λόγιος τὴν ἐπισκέπτεται στὸ γραφεῖο της μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι τὸ βιβλίο του τὴν εἶχε καταπλήξει κι' ὅτι θὰ τὸν δεχόταν μὲ βάρια καὶ κλαδιά.

— Φαντάζομαι, κυρία Σπανοῦδης, τῆς λέει μόλις τὴ βλέπει, ὅτι τὸ βιβλίο μου θὰ σᾶς προκάλεσε μεγάλον ἐνθουσιασμό.

"Ἡ Σπανοῦδης δὲν τὰ ἔχασε μπροστά σὲ μιὰ τέτοια... ἐπίθεση. Μὲ πολλὴ εὐγένεια καὶ μὲ τὸ μαλακότερο τρόπο προσπάθησε νὰ τοῦ ἐξηγήσει ὅτι ἔχει καιρὸ ἀκόμη κι' ὅτι ἂν τὸ πρῶτο του βιβλίο δὲν εἶναι καὶ τόσο καλὸ, σίγουρα τὰ ἐπόμενα θὰ εἶναι ἐξαιρετὰ!

"Ὁ ἐπίδοξος λογοτέχνης ἔπεσε ἀπὸ τοὺς οὐρανούς. Χωρὶς ὅμως νὰ χάσει τὴν πίστη του στὸ βιβλίο του, τὴν ἄλλη μέρα τῆς ἔστειλε μιὰ ἐκτενέστατη καὶ διθυραμβικὴ κριτικὴ γι' αὐτό, πού τὴν ἔγραψε ὁ ἴδιος καὶ τὴν παρακαλοῦσε νὰ τὴν δημοσιέψει στὴν «Πρόοδο», ὅπως ἔχει, μόνον πού στὸ τέλος θὰ ἔβαζε... τὴν ὑπογραφή της!

"Ἐμεινε κατάπληκτη ἡ Σπανοῦδης μπρὸς σὲ τόσο θράσος. Ἄλλὰ ἐδημοσίεψε τὴν κριτικὴ τοῦ νέου γιὰ τὸ βιβλίο του. Μὲ μιὰ μικρὴ διευκρίνιση. Πάνω ἀπὸ αὐτὴν ἔγραψε: «Ἀπὸ τὸ νέο λογοτέχνη κ... ἔλαβαμε αὐτὴ τὴν κριτικὴ γιὰ τὸ βιβλίο του. Τὴ δημοσιεύουμε ὅπως ἔχει».

Χρειαζόνται τάχα σχόλια;

* * *

Σίγουρα κάθε δημιουργὸς πού σέβεται τὸν ἑαυτοῦ του καὶ τὴν ἀποστολὴ του δὲ μιλάει ποτέ γιὰ τὸ ἔργο του. Μὲ τὴ Σπανοῦδη ὅμως γινόταν κάτι πολὺ περισσότερο: Δὲν ἀφῆνε οὔτε τοὺς ἄλλους νὰ μιᾶνε γι' αὐτὴν.

Θυμοῦμαι κάποτε πού ἕνας νέος λογοτέχνης σ' ἕναν κύκλο διαλέξεων ἠθέλε νὰ κάνει μιὰν ὀμιλία γιὰ τὸ "Ἐργο της καὶ τὴ δράση της, πόσο ἀγωνιζόταν νὰ τὴν πείσει νὰ τοῦ δώσει στοιχεῖα.

— "Ἄν μ' ἀγαπᾶς, χρυσό μου, μὴ μιλήσεις γιὰ μένα. Θὰ στενοχωρηθῶ πολὺ, τοῦ ἔλεγε.

— Ἄλλὰ, κυρία Σπανοῦδης, προσπαθοῦσε νὰ τὴν μεταπεισῆ ἐκεῖνος.

— Τίποτα, παιδί μου, τίποτα. "Ἄν θέλεις νὰ κάνεις διάλεξη, ὑπάρχουν τόσοι καὶ τόσοι πού πραγματικὰ ἀξίζουν. Ἄφησέ με ἔμένα στὴν ἡσυχία μου. Ὁ κόσμος βαρέθηκε τόσα χρόνια νὰ μ' ἀκούει... Μὴ στενοχωριέσαι ὅμως. Ἐλα καὶ τώρα θὰ μᾶς φέρουν σερμπέτι ἀπὸ κορόμηλα νὰ δροσιστοῦμε. Μόνη μου τὸ ἔκανα. Θὰ δεῖς, παιδί μου, πόσο θὰ σ' ἀρέσει. Θὰ δεῖς...

* * *

"Ὅσο χαραῖω στὸ χαρτί τις ἀγαπήσεις ἀπὸ τὴ μεγάλη φίλη, τόσο καὶ περισσότερες θυμοῦμαι, τόσο κι' ἀναπηδοῦν νέες ἀπὸ τὴ μνήμη γιὰ τὴν Κυρία μὲ τὸ μεγάλο καπέλλο καὶ τὸ νοσταλγικὸ βλέμμα, πού ἔφυγε σέρνοντας πίσω της μιὰν ὀλόκληρη ἐποχὴ.

Πῶς νὰ ξεχάσω τὴν ἀδυναμία της γιὰ τὰ γλυκὰ καὶ τὰ ὄρνια φαγητά; Μόνη της ἔχει γράψει ἕναν ὀλόκληρο ὀδηγὸ μαγειρικῆς, πού συχνὰ μὸν τὸν ἔδειχνε μὲ ἰδιαίτερη περηφάνεια. Πῶς νὰ ξεχάσω ἀκόμη τὰ μεγάλα πολychρώμα καπέλλα πού φοροῦσε, μὲ τὰ φτερά καὶ τ' ἀνθη καὶ πού τόσο τῆς ἄρεσαν; Τὸν τελευταῖο μάλιστα καιρὸ ἀπόκτησε κι' ἕνα νέο «πάθος». Τὸν Μπιμπίκο της. "Ἐναν κόκκινο γάτο πού μάζεψε ἔλεινὸ κι' ἄρρωστο ἀπ' τοὺς δρόμους καὶ τὸν μεγάλωσε μόνη της. Χωνόταν αὐτὸς στὴ φιλόξενη ἀγκαλιά της κι' ὅσες ὥρες ἔγραφε δὲν κουνούσε ἀπὸ κεῖ. Κάποτε μάλιστα, γιὰ νὰ τὸν κρατήσῃ κοντὰ της καὶ νὰ μὴ τῆς φύγει στὰ κεραμμίδια, θέλησε νὰ τοῦ βρεῖ καὶ νύφη. Τὸ... προξενιὸ ὅμως ἀπέτυχε. Ἡ νύφη — μιὰ γατούλα Ἄγκυρας — ἦταν σκληρὴ κι' ἀνένδοτη! Ὁ νέος φίλος πού ἔκανε τὸ περίεργο αὐτὸ προξενιὸ ἔχει ἀκόμη τὸ γράμμα της. "Ἐτσι ἄρχισε: «Χρυσό μου παιδί. Τὸ εἰδύλλιο πού ὅλοι εἶχαμε ὄνειρευτεῖ γιὰ τὸ Μπιμπίκο μου καὶ τὴ Λουίζα σου (ἔτσι λέγαν τὴ γατούλα) κινδυνεύει νὰ γίνει τραγωδία. Ἡ εὐγενικὴ Λουίζα δὲν θέλει γαμπρό. Σὲ παρακαλῶ νὰ τὴν πάρῃς πίσω. Φαίνεται ὅτι εἶναι γραφτὸ τοῦ Μπιμπίκου νὰ μείνει ἀνέραστος».

Μάταια σήμερα ὁ Μπιμπίκος ἀναζητᾶ τὴν καλὴ κυρία πού ἔγραψε, ἔγραψε ἀτέλειωτα. Ἡ δερμάτινὴ της πολυθρόνα εἶναι ἄδεια. Καὶ μόνον τὸ μεγάλο πορτραῖτο της μὲ τὰ θαμπὰ χρώμα-

τα μένει ακόμη εκεί, κοντά σ' όλα τ' αγαπημένα της αντικείμενα που με τη φυγή της έχασαν τή μυστική ποίηση που ανέδιδαν.

Ἡ κυρία με τὸ μεγάλο καπέλλο, που ἔφυγε

μεθυσμένη ἀπὸ νοσταλγία, στέκει σήμερα γιὰ μᾶς ἀπίθανα μακρυνή... Γιατί δὲν ἦταν μόνον ἓνας ἄνθρωπος. Ἦταν μιὰ ἐποχή, μιὰ ἐποχή ὀριστικά καὶ βέβαια χαμένη...

ΝΕΣΤΟΡΑΣ Π. ΜΑΤΣΑΣ

* * *

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ἡ Σοφία Ἰωαννίδου, — ἔπειτα Σοφία Κ. Σπανοῦδη, — γεννήθηκε τὸ 1878 στὴν Πόλη ἀπὸ μιὰ διασταύρωση πὸν ἔδενε τὴν ἐλεύθερη καὶ τὴ σκλαβωμένη Ἑλλάδα. Ὁ πατέρας της ἦταν ἀντιπρόσωπος τῶν Πατριαρχείων στὴν Πύλη, ἡ μητέρα της κόρη τῆς ἀδελφῆς τοῦ Δημάρχου Ἀθηναίων Παπαγγελῆ. Μικρὴ, ἑννέα χρονῶν τὴν ἔφερε ἡ μητέρα της στὴν Ἀθήνα. Καὶ στὸ σπίτι τοῦ Παπαγγελῆ, δέχεται τὴν εὐλογία τοῦ Ἀχιλλέα Παράσχου.

Σπουδάζει πρῶτα στὴ Ζάππειο Σχολὴ τῆς Πόλης, πὸν γίνεται καὶ ἡ πρώτη ὑπότροφος της, κ' ἔπειτα στὴ Γερμανία με καθηγῆτρια στὸ πιάνο τὴ Ραμπόλντ Κάρερ, μαθήτρια τοῦ Λίστ, — μαθητῆς τοῦ Λίστ ἦταν καὶ ὁ πρῶτος καθηγητῆς της στὴ μουσική, στὴ Ζάππειο Σχολή, ὁ Φράνς ντε λὰ Σούντ, — καὶ ἀργότερα στὸ Παρίσι.

Ὅταν γυρίζει στὴν Πόλη, δὲν δυσκολεύεται νὰ κερδίσει μεγάλη φήμη, — ἡ φήμη αὐτὴ τὴν

ἔφερε ὡς τὸ σουλτανικὸ παλάτι γιὰ νὰ δώσει μαθήματα πιάνου στὴν κόρη τοῦ Σουλτάνου, — καὶ ἀφοῦ ἀπλώσει τὴν καλλιτεχνικὴ καὶ ἐθνικὴ της δραστηριότητα ὡς τὴν Ὁδησσό, τὸ 1910 παντρεύεται τὸν Κ. Σπανοῦδη, διευθυντὴ καὶ ἐκδότῃ τῆς «Προόδου», καὶ ἀρχίζει μιὰ σειρά ἀπὸ σκληροὺς καὶ γόνιμους ἀγῶνες, πὸν κάνουν πολὺ αἰσθητὴ τὴν παρουσία της καὶ στὶς γενικότερες προσπάθειες γιὰ τὴ λύση τῶν ἐθνικῶν προβλημάτων καὶ στὸ μεγάλο κίνημα τοῦ Δημοτικισμοῦ καὶ σὲ κάθε σταυροφορία γιὰ τὴν καλύτερη ὀργάνωση τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων.

Ὅταν τὰ γεγονότα τὴν ὑποχρέωσαν νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἀθήνα, περιορίστηκε σ' ἓνα ρόλο περισσότερο ἐκπολιτιστικὸ. Δίνει ὅλες σχεδὸν τὶς δυνάμεις της στὴ μουσική: Μουσικοκριτικός, καθηγήτρια στὸ Ἐθνικὸ καὶ Ἑλληνικὸ Ὁδεῖο, μέλος τῶν συμβουλίων τῆς Ἐθνικῆς Λυρικῆς Σχολῆς.

Πέθανε, στὶς 8 Ἀπριλίου 1952.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ «ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΣΟΦΙΑ Κ. ΣΠΑΝΟΥΔΗ»

